

Kutatási zárójelentés

Nyilvántartási szám: T043655

Cím: Kaotikus dinamika és önszerveződő kommunikációs hálózatok

Kutatásvezető: Fokasz Nikosz

A beszámolót néhány a kutatás működésével kapcsolatos technikai jellegű kérdéssel indítjuk. Mivel a szerződés formai és pénzügyi ellenőrzése az induló évben elhúzódott, ezért 2003-ban komolyabb pénzügyi vonatkozású kutatásba nem mertünk belevágni. A kutatást azonban több tekintetben is elkezdtek.

A 2003. február – júniusi időszakban a kutatásban résztvevők személyi állományára támaszkodva létrehoztunk egy Társadalmi Dinamika és Önszerveződő kommunikációs Hálózatok nevű MŰHELY-t. Ennek keretében havi rendszerességgel tartottunk előadásokat a társadalmi hálózatok témakörében.

Az előadások témái a következők voltak:

| | |
|---------------|---|
| 2003. február | Bozsonyi Károly: Skálamentes hálózatok és önszerveződés |
| 2003. március | Simon Dávid: A hólabda mintavétel reprezentativitása |
| 2003. április | Csere Gábor: Telefon kommunikációs klaszterek |
| 2003. május | Prazsák Gergő: Községi személyi kommunikációs hálózatok |
| 2003. június | Paár György: kooperációs normák diffúziója |

2003 őszén a MŰHELY tevékenységét kibővítettük. A Magyar Szociológia Társaság Kvantitatív Társadalmi Dinamika szakosztállyal közösen szélesebb publikumnak szánt előadásokat szerveztünk. Komoly szakmai érdeklődés mellett a következő előadásokra került sor:

| | |
|----------------|---|
| 2003. október | Bozsonyi Károly: A Milgram kísérlet bírálata |
| 2003. november | Péli Gábor(Groningeni egyetem): Geometriai pakolási problémák Takács Károly (Groningeni egyetem): Társadalmi hálózatok és csoportközi konfliktusok |
| 2003. december | Jordán Ferenc: Ökológia kapcsolathálók |
| 2004. január | Vicsek Tamás: A vastapstól a pánikig. Tömegviselkedések szimulációja |

Mivel a kutatás elkezdése után lehetőség adódott arra, hogy a politikai klientúra, és a kisebbségeken belüli kapcsolathálók kutatása terén pótlólagos erőforrások bevonását is eredményező együttműködést alakítsunk ki a Magyarországi Görögök kutatóintézetével, 2004 októberében kérvényeztem a kutatásban résztvevők listájának kibővítését, és ezzel összefüggésben a kutatás által elnyert összegek részleges átcsoportosítását az *Egyéb költség* rovatból az *Egyéni kutatói megbízás* rovatba. A módosításokat a Társadalomtudományi Kollégium vezetője engedélyezte.

A kutatási tervben foglaltak megvalósítását 2004-től több témában folytattuk. Az alábbiakban a legfőbb területeket és az ott elért legfőbb eredményeket ismertetjük.

1. Média diffúziós folyamatok

a. Az első munkacsoport feladata a belpolitikai közéleti témák dinamikájának és kapcsolatainak feltérképezése volt. Ennek érdekében először elkészítettünk egy úgynevezett tematizációs lexikont. Ez a pillanatnyilag három évet átölelő adatbázis (a jövőben szeretnénk elérni, hogy legalább két választási ciklust fogjon át) felsorolásszerűen és kategorizálva tartalmazza az összes olyan belpolitikai témát, amely a vizsgált időszakban, valamilyen formában az országos politikai napilapokban megjelent.

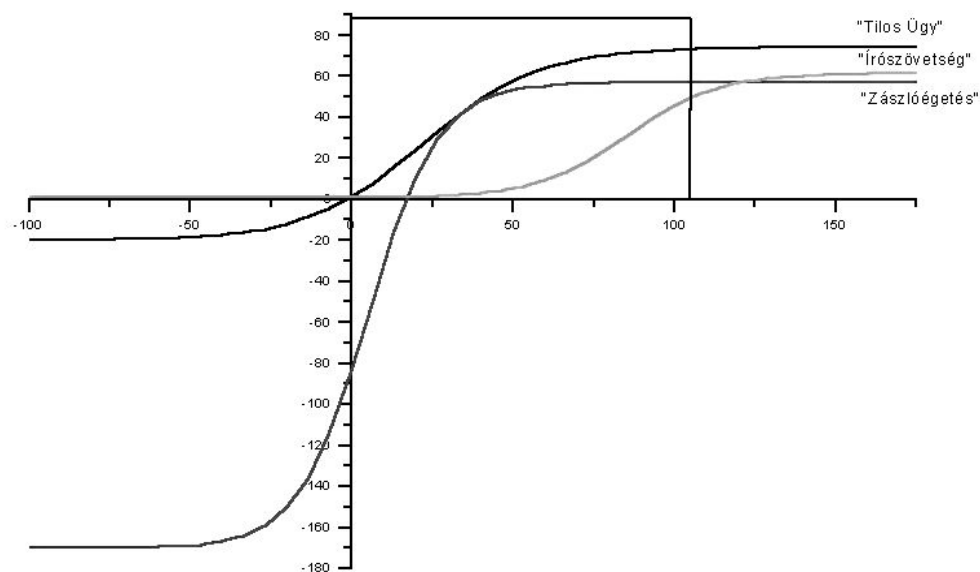
A belpolitikai közéleti témák dinamikájának konkrét elemzését természetesen erősen befolyásolhatták a belpolitikai közbeszéd kacsringói, s különösen a sajtót időről-időre váratlanul elárasztó szenzációk.

A kommunikációs hálózatok és a tömegkommunikációs dinamika elemzésének ilyen váratlanul adódó kísérleti terepéül szolgált az elmúlt évek egyik zajos politikai vitája – a Tilos Rádió kapcsán kialakult botrány – média tálalásának empirikus elemzése. Mivel a témában több publikáció is született itt csak a legfőbb eredményeket ismertetném.

Az első nyers felmérés, majd vizsgálódásunk kritériumainak pontosítása után kiderült, hogy a megjelent cikkek végül is három nagy egymástól jól elkülöníthető kategóriába sorolhatók. Az első, a Szentestén elhangzottakra történő reakció, a két legnagyobb példányszámú politikai napilapban a Népszabadságban, és a Magyar Nemzetben is december 25-én indul. A következő a január 11-én, a Tilos Rádió előtt lezajlott tüntetés után keletkező publikációs hullám, végül az Írószövetség választmányával szemben támasztott elvárás és az erre történő reakció publikációs hullámverése az utolsó.

Arra törekedtünk, hogy a Népszabadság és a Magyar Nemzet esetében erre a három hullámra külön-külön illesszünk a diffúziós folyamatok vizsgálata esetében hegemon szerepet játszó logisztikus leképezést. Vizsgálatunk egyik legváratlanabb, s ezért talán legfontosabb eredménye abból adódott, hogy az empirikusan illesztett logisztikus függvények közül csak az „Írószövetség” esetében kaptunk a logisztikus leképezésnek megfelelő szimmetrikus S-formát. Felmerülhetne persze az a magyarázat is, hogy az „Írószövetség” esetében a görbe csakugyan S-alakú, míg a másik két esetben ténylegesen nem az. Ez az értelmezési lehetőség természetesen fennáll, nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a logisztikus függvény mégiscsak az egyik leggyakrabban előforduló és legegyszerűbb növekedési forma. Ráadásul a vizsgált hat diagramból három biztosan, de tulajdonképpen négy, ha nem is tartalmazza a teljes S-görbét, már ránézésre is erősen a logisztikus növekedésre utal. Ezek után már az lenne a bonyolultabb, nehezebb és komolyabban indokolandó feltételezés, hogy a másik kettő miért ne lenne logisztikus.

A vizsgálat első fázisában ezért abból indulunk ki, hogy az „Írószövetség” esetében jellegzetes S-formát kaptunk, a többi esetet pedig úgy tekintjük, mintha a kérdéses S-görbének csak a felső részét látnánk. Ez a hipotézis rendkívül termékenynek bizonyult. Ahhoz ugyanis, hogy jól illeszkedő görbéket kapjunk azt kellett feltételeznünk, hogy a kipattant ügyek valamilyen értelemben jóval korábban elindult folyamatok részeként értelmezhetők (1. ábra).



1. ábra Népszabadság, logisztikus rekonstrukció (hasonló jellegű a Magyar Nemzet esete is)

Persze paradox dolog lenne persze azt állítani, hogy a Tilos Rádió ügye már a Tilos Rádióban elhangzott nyilatkozat előtt elkezdődött volna. Az eredmény hipotézisünk szerintünk nem is ezt, hanem a sajtóreakció hevesységének milyenségét jellemzi. A úgynevezett „*résen levés*” mértékét. Azt, hogy egy sajtótermék valamely ügy kapcsán mennyire áll ugrásra készen. Ezt tartjuk vizsgálódásunk egyik legtermékenyebb hipotézisének.

A fenti eredmények az alábbi tudományos publikációban öltöttek testet:

Fokasz Nikosz - Fokasz Oresztész: Hullámverés, Terjedési folyamatok a médiában, *Szociológiai Szemle*, 2004. 4. szám

Nikos Fokas – Orestes Fokas: Making Waves, Dissemination Processes in the *Review of Sociology* Vol. 12. (2006) I. 23-32.

Nikos Fokas – Orestes Fokas: Σενάρια διάδοσης στα μέσα μαζικής ενημέρωσης *Greek Political Science Review, Athens*, Spring 2007.

b. A fenti kutatási irányt a későbbiekben módszertanilag és tematikailag is jelentősen kibővítettük. Módszertani szempontból elkerülhetetlen volt, hogy rákérdezzünk arra, amit előző publikációnkban kiinduló munkahipotézisként, automatikusan elfogadtunk. Miért pont a logisztikus leképezés? A diffúziós folyamatok elemzésében szerepe kétségtelenül kiemelkedő, de korántsem kizárólagos. Ezen motívumok miatt született egy viszonylag nagy méretű monografikus jellegű tanulmány, amelyben áttekintettük a társadalmi diffúzió elemzésében szerepet játszó növekedési függvények minél teljesebb osztályát, elméleti alapjaikat, valamint ma már igen kiterjedt társadalomtudományi alkalmazásait.

A tanulmányban a logisztikus függvényt az exponenciális növekedésből vezettük le, s bemutattuk a logisztikus leképezés kialakulásának előzményeit, és első alkalmazásainak történetét. Számos példát mutattunk be az exponenciális függvény alkalmazására, valamint arra a módra, ahogy egy exponenciális növekedés (napjainkban ilyen leginkább az infokommunikációs technológiák terén figyelhető meg) adott esetben logisztikusba mehet át. Bemutatjuk az exponenciális növekedéshez szükséges tér (pontosabban erőforrás) növelésének lehetséges módjait, de a túlfutás lehetséges forgatókönyveit is.

A logisztikus leképezés matematikájának és a gyakorlati alkalmazás technikájának részletes elemzése mellett összehasonlítottuk a Gompertz, Bertalanffy, valamint Mitscherlich nevéhez fűzhető egyéb korai kísérleteket, s eljutottunk a növekedési modellek mai modern változataihoz, köztük az úgynevezett Richards-függvényhez, amelyet szokás általános logisztikus függvénynek is nevezni.

Az áttekintett mintegy féltucatnyi növekedési függvény alkalmazási területe a populációbiológiától, az orvostudományon, valamint a demográfián keresztül egészen a szociológiáig terjed. A logisztikus függvény monopol helyzete már a társadalomtudományi alkalmazásokban is megszűnt, hegemon pozícióját azonban továbbra is megtartotta. Mindez összefügg azzal, hogy ezen alkalmazások túlnyomó része hagyományosan a technológiai innovációk diffúziójára vonatkozik.

Kutatásunkban a diffúziót, mint információterjedési folyamatot elemeztük, s ezen belül megkülönböztettük a tömegkommunikációs információterjedést, valamint a személyközi kommunikációs információs folyamatot. A mobil telekommunikációs szolgáltatások diffúziójának elemzésén keresztül mindkét modellt, s ezek kevert változatát is végigkövettük. Menet közben az elemzésbe bevontuk a bi-logisztikus függvényeket, amivel ezt az eljárást a társadalmi diffúzió, társadalmi változás elemzésének általános eszközévé emelhetjük.

A fenti eredmények az alábbi tudományos publikációban öltöttek testet:

Fokasz Nikosz: Növekedési függvények, társadalmi diffúzió, társadalmi változás,
Szociológiai Szemle, 2006.3. szám

Nikos Fokas: Growth functions, social diffusion, and social change *Review of Sociology* Vol.
13. 2007

A kutatás módszertani részének képezi részét, hogy felkérésünkre olyan szoftver kifejlesztésére is sor került, amely nem csak a logisztikus leképezés, hanem számos más növekedési függvény igényeink szerinti illesztését is megoldja. Jelenleg a szoftver tesztelése zajlik, segítségével a továbbiakban finomítani szeretnénk módszereinket. Pillanatnyilag az exponenciális, logisztikus, Gompertz, Bertalanffy, Mitscherlich, és Richards függvények segítségével vagyunk képesek különféle illesztéseket kikeverni. Úgy véljük, hogy a média diffúzió területén, ha a diffúziót információterjedési folyamatnak tekintjük, a logisztikus és Mitscherlich függvényből kikevert illesztés tűnik elméletileg a legmegalapozottabbnak.

c. A médiadinamikai kutatás *tematikai* kibővítésére először a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás adott lehetőséget. Itt hatalmas adatgyűjtésen vagyunk túl. Vizsgálódásunkat az országos politikai napilapok közül a Népszabadság és a Magyar Nemzet publikációs aktivitásának elemzésére korlátoztuk. Erre a lépésre az empirikus adatgyűjtés leegyszerűsítése érdekében kényszerültünk, ugyanakkor ezt a korlátozást a vizsgálat lényegi sérelme nélkül engedhettük meg magunknak, mivel a témával kapcsolatos vitát nagyon hamar a két legnagyobb politikai tábor párviadalának terepére tolták át, márpedig a napilapok közül ennek a párviadalnak kétségtelenül e két újság volt a legfontosabb fóruma.

A két napilap honlapján rákerestünk minden olyan cikkre, amelyben a „kettős állampolgár” kifejezés bármilyen változata szerepelt. Menet közben kiderült, hogy az újságok internetes archívumában nyilvánosan csak a 2000 tavaszától napjainkig terjedő időszak volt hozzáférhető. A továbbiakban tehát minden állításunk a 2000 tavasza és 2004 decembere közti időszakra vonatkozik. A vizsgált időszakban a Magyar Nemzetben csaknem 1200 cikk jelent meg, s ez mintegy két és félszerese a Népszabadságban megjelent cikkek számának. Ennek az eltérésnek a mértékét persze lecsökkenti, hogy a Magyar Nemzetben általában is több cikk jelenik meg, mint a Népszabadságban.

A fenti különbségnél pillanatnyilag fontosabbnak gondoljuk a két diagram hasonlóságát. Mindkettőn három szakasz különíthető el. A népszabadságbeli publikációk egy 2001. április 19-i Adevarul idézettel kezdődtek. A tudósítás szerint a román újság úgy ítélte meg, hogy a kettős állampolgárság helyett igazolványt kapnak a határon túli magyarok, s külön kiemelte Csurka István, a Magyar Igazság és Élet Pártja elnökének véleményét, aki szerint kedvezménytörvény valóságos győzelem a trianoni paktum felett.

A Népszabadság esetében a téma ezen korai megjelenéseit követően egy hosszú – 2001 májusától 2003 júniusáig terjedő – publikációs „apály” figyelhető meg. Ebben az időszakban több mint két év alatt összesen csak 18 cikk jelent meg a témában. A cikkek számában egy új növekedési szakasz kezdődik 2003 nyarán. Ez az az időszak, amikor a vajdasági magyarok a vízumkényszer bevezetésének fenyegető árnyékában előállnak a maguk kettős állampolgárság igényével. Néhány hét elteltével augusztus második felére a kérdés túlnőtt ezen a kezdeti stádiumon. Kiderült, hogy az erdélyi magyarok is igényt tartanak a kettős állampolgárságra, a Patrubby Miklós vezette Magyarok Világszövetsége pedig bejelentette, hogy népszavazást kezdeményez a kérdéssel. Az év végén Mádl Ferenc köztársasági elnök aktivizálódása vitt a kérdésbe új elemet. Ez a szakasz decemberben egy négyparti nyilatkozattal zárult, amelyben a pártok kötelezték magukat arra, hogy a konkrét javaslatok kidolgozása céljából szakértői tárgyalássorozatot indítsanak. Az érdemi munka elkezdését 2004 februárjára ígérték feltéve, hogy a kormány addig is rendelkezésükre bocsátja az éppen készülő hatástanulmányokat.

Így jutunk el 2004 elejére, amikor a Magyar Állandó Értekezlet összehívásának elhalasztásával a téma további népszabadságbeli tárgyalása lényegében elhal. Ezen érdemben még az sem változtatott, hogy az Alkotmánybíróság 2004. március 1-jén megállapította, hogy az MVSZ aláírásgyűjtő ívén szereplő kérdés nem sérti sem az alkotmány, sem a népszavazásról szóló törvény rendelkezéseit,

A téma népszabadságbeli tárgyalása 2004 nyarán kapott újabb lendületet. Július 5-én az MVSZ bejelentette, hogy több mint 320 ezer aláírást gyűjtött össze, az Országos Választási Iroda pedig nem sokkal később hitelesítette a megfelelő számú aláírás meglétét. Ezt követően az Országgyűlés szeptember 13-án egyhangú szavazással üggyöntő népszavazást rendelt el, s miután az Alkotmánybíróság október 26-án elutasította az országgyűlési döntés ellen benyújtott kifogást, október 28-án Mádl Ferenc köztársasági elnök bejelentette, hogy a népszavazást december 5-re tűzte ki.

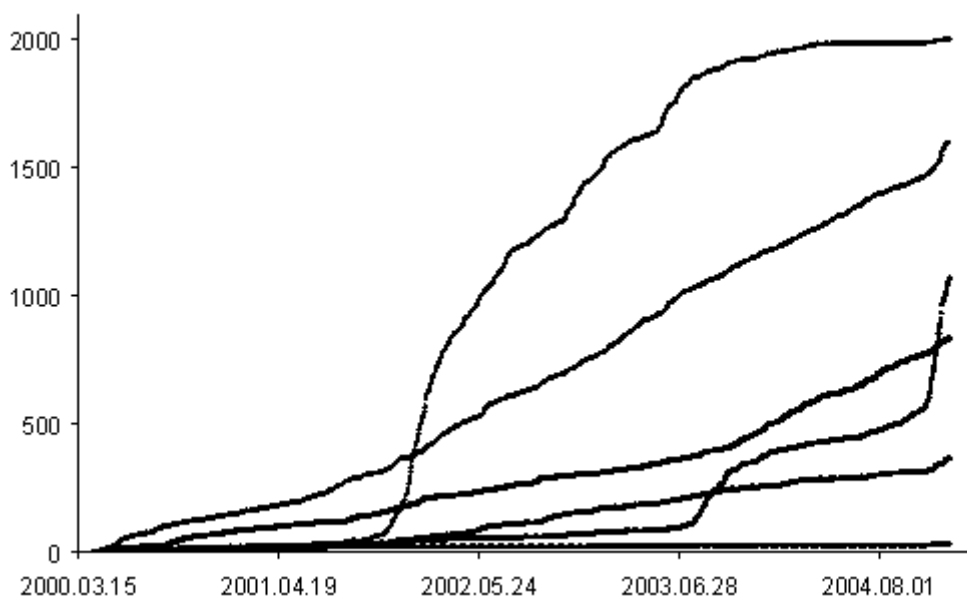
A fenti bejelentés szinte azonnal a cikkek számának robbanásszerű növekedését váltotta ki. Míg a 2001 és 2003 közötti publikációs apály időszakában két év alatt összesen 18 cikk jelent meg, addig a választási kampány utolsó heteiben a naponta megjelent cikkek száma némelykor elérte az egy tucatot is. Ebben az időszakban a cikkek termelését nyilván az a tény gerjesztette, hogy aki az adott kérdésben el akarta mondani a magáét, annak ezt még a népszavazás előtt kellett megtennie.

A Magyar Nemzet kettős állampolgársággal kapcsolatos publikációs tevékenységét lényegében ugyanazok az események szervezték, mint a Népszabadságét. Néhány fontos eltérést azonban mégiscsak rögzíthetünk. Először is – az általunk vizsgált időszakon belül – a Magyar Nemzet jóval korábban kezdett el a témával foglalkozni, mint a Népszabadság.

Számukra az első alkalmat az MVSZ 2000 májusában megtartott V. Világkongresszusa szolgáltatta, amelyről tudósítva az akkor még elnökhelyettes Patrubány Miklósnak egy új intézmény, a külhoni állampolgárság megteremtésére vonatkozó javaslatát emelték ki. Néhány hónappal később, 2000 júliusában Tőkés Lászlót idézik, aki a Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozóján a státustörvény kapcsán jelentette ki, hogy reményei szerint az távlatilag a kettős állampolgárság elnyeréséhez kell majd vezessen. Felveti, hogy a schengeni határok leereszkedésének perspektívája a külhoni állampolgárság biztosítása nélkül kétségbeesésbe és reménytelenségbe taszíthatja a határon túli magyarságot, és ez tömeges áttelepüléshez vezethet. Alig két héttel később, a Magyar Nemzet arról számol be, hogy az RMDSZ Kolozs Megyei Képviselőinek Tanácsa a készülő státustörvény kapcsán a külhoni állampolgárság intézményének bevezetését kéri a határon túli magyarok számára. Az elképzelés szerint a külhoni állampolgár nem rendelkezne magyar személyi igazolvánnyal, csak magyar útlevéllel. Ezek alapján nem járna neki sem szavazati jog, sem automatikus letelepedési engedély.

Figyelemre méltó, hogy e korai tudósításokban már napvilágra kerültek mindazok a dilemmák, alapkérdések és az ezekkel kapcsolatos intézményi megoldási javaslatok, amelyek – természetesen akkor majd sokkal nagyobb intenzitással – a népszavazási kampány időszakában bukkannak fel újra.

A fenti áttekintésből világos, hogy bár a kettős állampolgárság csakugyan könnyen behatárolható témának bizonyult, sajtóbeli megjelenése egyáltalán nem volt független más rokon témáktól. Már a kezdet kezdetén együtt jelentkezett a külhoni állampolgárság valamint a státustörvény kérdésével, és sokan automatikusan összekapcsolták Trianon problematikájával is. Ennek ismeretében elkezdjük tudatosan feltárni a kapcsolódó, rokon témákat. A kedvezménytörvény, a státustörvény, az autonómia, Trianon, valamint a nemzetpolitika témákról megjelent cikkek kumulatív számának időbeli alakulását a kettős állampolgárság diagramjával egyetemben a 2. ábrán közöljük.

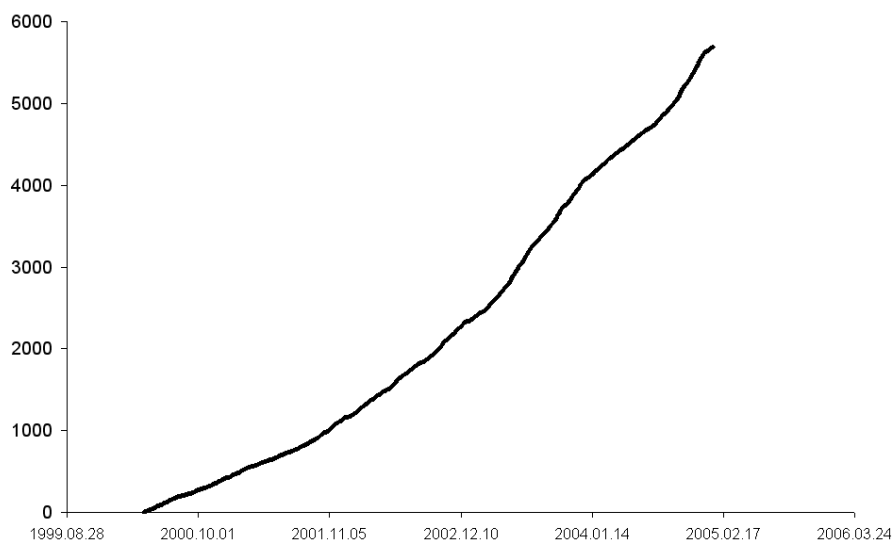


2. ábra Magyar Nemzet Kedvezménytörvény, Trianon, Kettős állampolgárság Autonómia, Nemzetpolitika, Külhoni állampolgárság cikkek kumulált száma (a felsorolás sorrendje egyben a kumulált szám sorrendje) (használati jellegű a Népszabadság esete is)

A kedvezménytörvény – e pillanatban nem foglalkozva az egyébként fontos és a továbbiakban alaposan elemzett részletekkel – valamiféle növekedési függvény meglétére mutat példát, s ehhez hasonlóan alakult 2003 és 2004 nyara között a kettős állampolgársággal

foglalkozó cikkek száma is. Más a helyzet a népszavazási kampány időszakával, amely a kívülről gerjesztett publikációk egy sajátos esetére mutat példát. Egy újabb kategóriát ismerhetünk fel Trianon, az autonómia, és a nemzetpolitika témák esetében. Lineáris grafikonjaik arra utalnak, hogy ezek a témák a kedvezménytörvénytől vagy a kettős állampolgárságról eltérően nem kötődtek valamilyen aktualitáshoz. A teljes vizsgált időszakban ezekről a témákról egyenlő időközök – mondjuk egy hónap – alatt nagyjából mindig ugyanannyi újabb cikk jelent meg, s ebben az értelemben időtlen, azaz „örökzöld” témáknak számítanak.

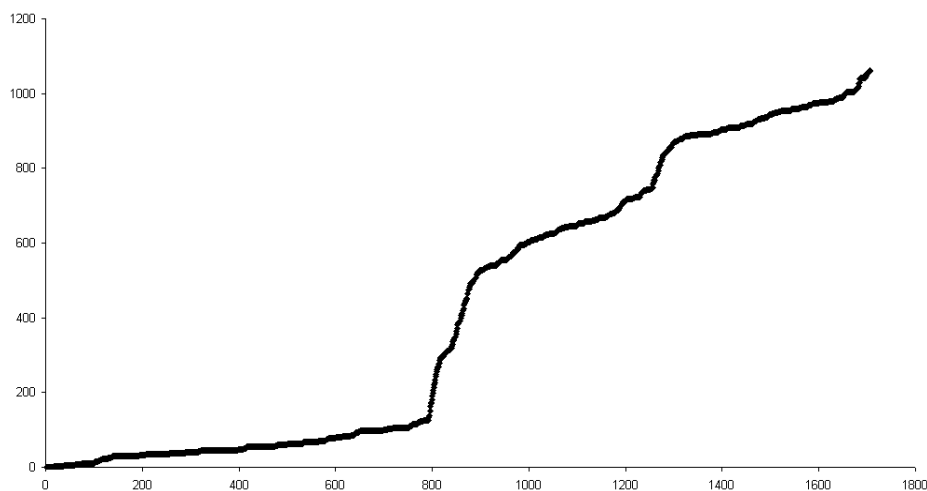
A fenti kezdeti tipológia tesztjeként megpróbáltuk kideríteni, hogy miként viselkedhetnek más érdeklődésünkre szintén számot tartható tematikák. A kórház privatizáció esetében például, szintén jól kivehető volt a népszavazási kampány időszakának publikációs szempontból gerjesztett állapota. Ha a kórház privatizációról fokozatosan egyre tágabb a hálapénz, a kórházról törvény, az egészségügyi reform kérdését is magába foglaló kategóriára térünk át, akkor a diagram kezd kisimulni, s egyre jobban hasonlítani a Trianon esetében megfigyelt lineáris függvényre. Hétköznapi közbeszédi tapasztalatok alapján is tudható, hogy a privatizáció a rendszerváltás utáni korszak egyik legtöbbet tárgyalt, s legvitatottabb kérdése volt. A rendelkezésünkre álló időintervallumban ennek a témának a sajtóbeli megjelenését is végigkövettük.



3. ábra Magyar Nemzet, privatizáció (hasonló diagramot kaptunk a Népszabadság esetében is)

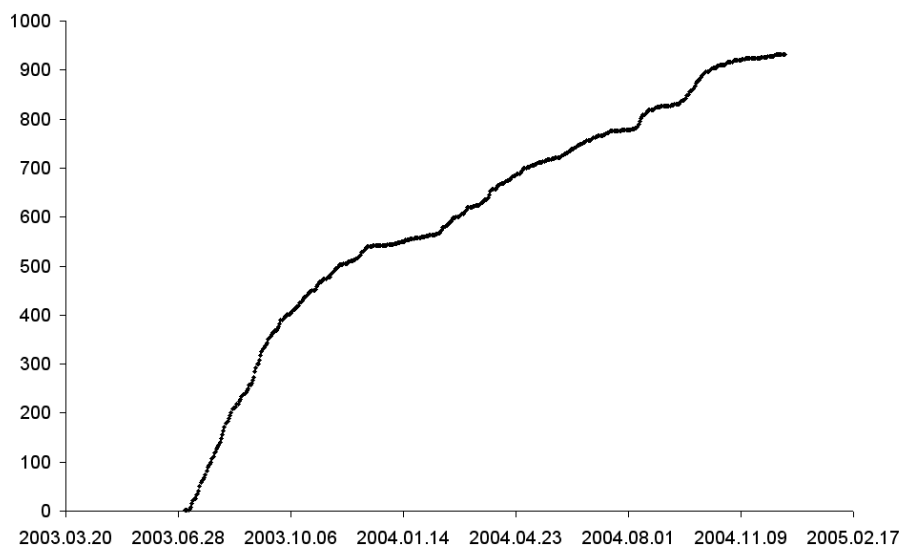
Az 3. ábra kettős értelemben is igazolja várakozásunkat. Egyrészt tényleg nagyon sok, a Magyar Nemzet esetében például a vizsgált időszakban hatezer cikk foglalkozott valamilyen módon a privatizáció kérdésével. Másrészt mindkét újságban a cikkek kumulatív számát ábrázoló diagram jó közelítéssel lineáris, azaz adott időszak alatt mindig körülbelül ugyanannyi cikk adódott hozzá az addig megjelent cikkek számához.

Mintha az eddigiektől egy kissé eltérő típus sejlene föl az ügynöktörvény esetében (4. ábra), amelynek görbéje szemmel láthatóan többször is belevág egy gyors növekedési szakaszba, hogy aztán ez a növekedés mindannyiszor ki is fulladjon. Mintha ez a forma lenne a politikai tematizációs „gumicsont” diagrambeli megfelelője.



4. ábra Magyar Nemzet, Ügynöktörvény (hasonló diagramot kaptunk a Népszabadság esetében is)

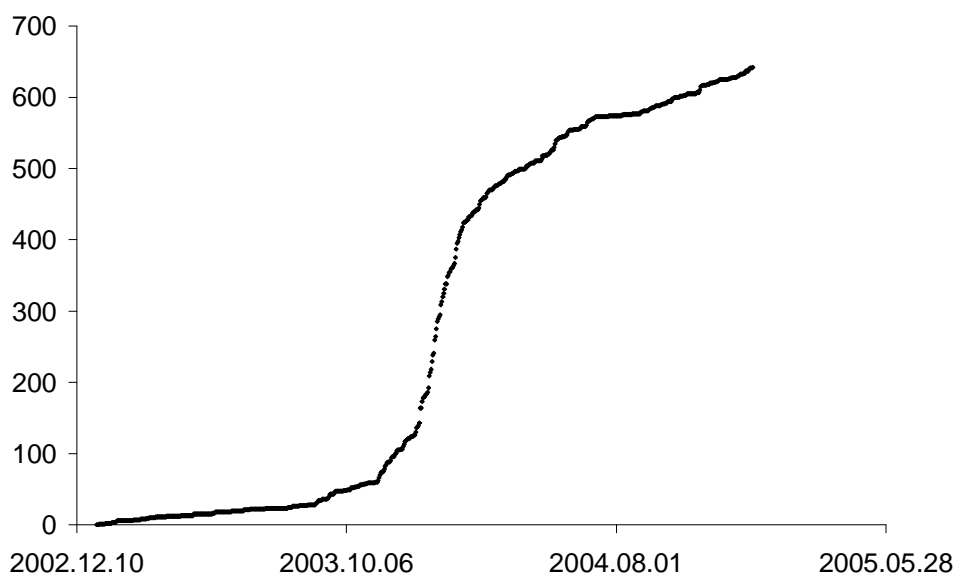
Végül egy „szenzáció” által kiváltott, s szinte a semmiből felbukkanó, s egyelőre egyszer nekilóduló növekedési folyamat típusának tekinthető a bróker botrány esete, amely számos résztémákból – Pannonplast-ügy, K&H Equities ügy, Állami Autópálya-kezelő ügy – állt össze, de amelyet természetesen legkönnyebben a „Kulcsár Attila” kulcsszóval lehetett feltárni (5. ábra).



5. ábra Magyar Nemzet, Kulcsár Attila (hasonló diagramot kaptunk a Népszabadság esetében is)

Az 5. ábrán látható növekedési folyamatok mögött ideáltipikusan kétféle „cikkgyártási” mechanizmust feltételezhetünk. Az elsőbe tartoznak az úgynevezett szenzáció alapú cikkek. Ebben az esetben egy egyszeri, a sajtóhoz képest exogén esemény, váltja ki a cikkek számának lökéshullámszerű, az adott esemény aktualitásának megfelelően először rendkívül gyors, majd előbb-utóbb lecsengő növekedését. Ezt a folyamatot ragadhatja meg a Mitscherlich-féle függvény, amely az egyetlen központból kiinduló információterjedési folyamatok modelljeként is értelmezhető. Nyilvánvalóan létezik azonban egy endogén jellegű, „cikk termel cikket” típusú mechanizmus is, amelynek megragadására a személyközi információterjedési folyamatokat leíró, szabályos S-görbét formázó logisztikus függvény tűnik a legalkalmasabbnak.

A logisztikus függvény illesztésének problémájával mint már jeleztem elsőként a Tilos Rádió kapcsán kialakult médiabotrány elemzésekor szembesültünk. Később tovább folytattuk az elemzést. A korábbi eredmények birtokában az adatgyűjtést kiterjesztettük a botrányt közvetlenül megelőző száznapos időszakra is. Ezen a téren egyelőre csak részeredményeink vannak. Pillanatnyilag úgy látjuk, hogy a Magyar Nemzet esetében a Tilos Rádió botrány sajtóbeli megjelenítése csakugyan valamiképp a megelőző néhány hónapban megjelenő új tematizációs tendenciákban gyökerezik. Felkutattuk ugyanis a Tilos Rádió botrányhoz erősen kötődő közéleti témákat. A legjellegzetesebbek a „gyűlöletbeszéd”, az „uszítás”, a „vallásgyalázás”, vagy a „keresztényellenes” kifejezésekkel voltak megragadhatók. Úgy találtuk, hogy ezek tárgyalásában 2003 szeptembere csakugyan új szakasz kezdetét jelenti. A Magyar Nemzetben a Tilos Rádióval is ekkor kezdenek el kiemeltebben foglalkozni, s egy 2003 szeptemberében benyújtott törvénytervezet kapcsán ekkor kap fokozatosan lábra a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos publikációs aktivitás is. Figyelemre méltó, hogy ha a 2003. január és a 2004. decembere közti időszakban a gyűlöletbeszéddel foglalkozó cikkeket összekapcsoljuk a Tilos Rádió botrány cikkeivel, akkor egy a logisztikus növekedés S-görbéjére a korábbiaknál sokkal jobban emlékeztető diagramhoz jutunk. Kutatási hipotézisként megfogalmazható az a sejtés, hogy a szeptemberben kezdődő gyűlöletbeszéd tematika a Magyar Nemzetben a Tilos Rádióban elhangzottak után mintegy száz napig jórészt „Tilos Rádió” ügyként futott tovább.



6. ábra Gyűlöletbeszéd és Tilos Rádió ügy cikkeinek együttes száma

A módszert azonban nem tartjuk minden esetre automatikusan kiterjeszhetőnek. A kedvezménytörvény esetében például inkább egy bi-logisztikus növekedés illesztése mellett döntöttünk. Az eredményt nem csak az illeszkedés jósága miatt voltunk hajlandók akár végeredménynek is elfogadni. A publikációs gyakorlatot ismerve megalapozottnak tűnik az a feltételezés, hogy minden új esemény kapcsán megjelennek olyan cikkek, amelyek itt és most jelleggel közvetlenül az aktualitáshoz kapcsolódnak, és nyilvánvalóan vannak olyanok is, amelyek az adott kérdést tágabb összefüggésben próbálják elhelyezni. Logikusnak tűnik, hogy az eltérő karakterű cikkek számának alakulása szükségképpen két eltérő dinamikájú logisztikus függvényt fog követni.

A kutatás során kidolgozott tipológiát az úgynevezett öszödi beszéd nyomán kialakult „hazugság” tematika dinamikájára is módunkban állt alkalmazni. Figyelemre méltó, hogy erőteljes érzelmi energiákat felszabadító, fantáziánkat meglódító, s ezáltal emlékezetünkbe

mélyen bevéssé szennációvá a hazugság vált 2006-ban. Pedig a közbeszédben sokkal többször esett szó az igazságról, mint a hazugságról. Legalábbis ezt tapasztaltuk, amikor a Népszabadság és a Magyar Nemzet online archívumaiban rákerestünk az összes olyan cikke, amely valamilyen formában tartalmazta az „igazság” illetve a „hazugság” szavakat.

Kutatásunk során feltártuk, hogy az egyes napilapokban zajló „cikkgyártás” szempontjából a „hazugság” téma mikor és miként alakult át „öröközőből” „szennációalapú” témává. Figyelemre méltó, hogy a „hazugság” közbeszédi státuszának illeten megváltozása, a napilapok publikációs aktivitásán túlmenően, a magyar belpolitikai élet indikátora. Néhány előzetes munkahipotézis megfogalmazható ezen a téren.

Mivel az „örököző” mindenkor ugyanolyan mértékben van jelen a sajtóban, ennyiben a szürke hétköznapiak része. Az ilyen típusú témákhoz ezért leginkább a megszokottság érzése társul. Jól illusztrálja ezt a „privatizáció” témája. Éveken keresztül egyformán sokat beszéltünk róla, mégsem állíthatjuk, hogy – leszámítva a kórház privatizációról tartott népszavazás tünékeny időszakát – bármiféle mozgalom nem szerveződött volna e közbeszédi téma köré. Tömegérzelmekre apelláló témaként hamar lekerült a napirendről. Ezzel szöges ellentétben, az ugyanakkor lezajlott kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás évfordulója a jobboldal bizonyos köreiben azóta is állandósult megemlékezésre ad alkalmat. De a „kettős állampolgárság” kérdése az, amely alkalmat ad erre, és nem a szintén „örököző” „Trianon” esete! Ez utóbbi ugyanis életben tarthat bizonyos nosztalgiákat, fenntarthatja a nemzetet ért méltánytalansággal kapcsolatos ellenérzéseket, mégis a politikai táborok mozgósításához ennél többre, egyéb aktualitásra, vagy akár szennációra van szükség. Ezt a szerepet játszotta el ebben a vonatkozásban először a „kedvezménytörvény”, majd sokkal inkább a „kettős állampolgárság” kérdésköre, amellyel kapcsolatban a népszavazás idején igazán erőteljes tömegérzelmek ébredtek. Erre építenek egyébként az évfordulós megemlékezések kezdeményezői is.

Ami magát a „hazugság”-ot illeti kevés megszokottabb dolog van a magyar belpolitikai életben mint, hogy a szembeálló felek kölcsönösen hazugnak bélyegezzék meg egymást. Ezen állandósult nyelvi sárdobálásról hűségeen tudósító napilapokban ez a téma szükségképpen folyamatosan van jelen, íme tehát egy újabb „örököző”. A magyar választópolgár évek óta vállvonogató egykedvűséggel veszi tudomásul mindezt.

Hogy az események 2006 őszén más irányt vettek, ahhoz sok egyéb más is kellett. Először is kellett az őszi beszéd napvilágra kerülése. Azt gondolom azonban, hogy a pőrén megjelenő miniszterelnöki beszéd okozta megrökönyödés sem lett volna elegendő, ha nem kapcsolódik össze szinte azonnal az MTV székház ostroma által kiváltott döbbenettel. Az általunk lefolytatott sajtóelemzésből is látható volt, hogy e két esemény döntő módon járult hozzá a tömegérzelmek forrpontra jutásához. Ráadásul még két konjunkturális elem is segített prolongálni ezt a felhevült közösségi állapotot. Az önkormányzati választások – maga a kampány, az eredmények és következményeik – illetve az 1956-os forradalom évfordulója – természetesen döntő módon az október 23-i utcai harcok – újabb nagy tömegeket átható érzelmi dózissal terhelték ezt az időszakot.

A „közös harcok emléke” teremtette közösségi érzés, a politikai megosztottság fenntartásának egyik leghatásosabb modern eszköze. Úgy tünik, hogy 2006 őszén, Magyarországon a politikai (választási) küzdelemnél több, a polgárháborúnál kevesebb zajlott, s ez nemcsak a média reakcióján hagyhat nyomot. Meggyőződésem, hogy az az eseménysor, amely a médiában a „hazugság” szennációvá hevülésében nyilvánul meg, a nagy politikai táborokat sem hagyta érintetlenül, s máris jelentősen hozzájárult az úgynevezett posztkommunista törésvonal elmélyüléséhez.

d. A fentiekben elemzett diffúziós folyamatoknak a társadalmi hálózatok irányába történő kiterjesztését képviseli két a kutatás keretében készült tanulmány.

Jancsics Dávid: *Uniós tagállamok a hazai sajtóban* című tanulmánya közvetlenül a korábbi sajtófigyelésre támaszkodik. Tanulmányában arra a kérdésre kereste a választ, hogy a hazai nyomtatott médiában szereplő uniós tagországok között milyen kapcsolati rendszer rajzolódik ki. Az eredmények alapján elmondható, hogy a két legnagyobb példányszámú politikai napilap fontossági sorrendje közel áll egymáshoz, vagyis a kirajzolódó struktúra mindkét újság esetében hasonló. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a valóság megállíthatatlanul betódul a sajtóba és egyik napilap sem engedheti meg magának, hogy a tényleges történésektől túlzottan elrugaszkodva szubjektív módon tematizálja kontinensünk államainak viszonyát.

Micsinai István a hazai szociológia kapcsolatrendszerét vizsgálta a Szociológia és Szociológiai Szemle társszerzőségi kapcsolatainak feltárásával Rendkívül figyelemre méltó, hogy eredményei szerint a legtöbb tudománnyal ellentétben a legnagyobb társszerzőségi klaszter is csak az összes szerző igen kis töredékét foglalja magába. Mindez a hazai szociológia erősen szegregált jellegére utal, amely a tudományos viták kialakulásának, és az eredmények terjedésének gátja lehet.

A fenti eredmények az alábbi tudományos publikációban öltöttek testet:

Fokasz Nikosz: A szenzáció, az örökzöld és a gumicsont *Jel-Kép* 2006/3-4

Nikos Fokas: Evergreens, sensations and the rest. A quantitative analysis of dynamics of news articles on domestic politics *Review of Sociology* Vol. 14. (2008) I. Megjelenésre elfogadva.

Jancsics Dávid: Az uniós tagállamok a hazai sajtóban, Szociológiai Szemle

2. A politikai klientúra, mint kapcsolathálózat

a. A kutatási tervben úgy terveztük, hogy egy néhány-száz fős települést vagy közösséget használunk fel az emberi közösségekben lehetséges kommunikációs hálózatok feltérképezésére. Éltünk ezért azzal a lehetőséggel, amely a Magyarországi Görögök Kutatóintézetével való együttműködésből adódott. A magyarországi görögség ugyanis egy jól áttekinthető, és jól behálózott közösséget alkot, amely olyan társadalomból származik, amely hagyományosan kapcsolat érzékeny közösségnek számít.

Először ezért ennek a görögországi hagyomány történelmi kulturális gyökereinek feltárásával kezdtük. Kutatásunkban – kapcsolódva a 2006 őszi magyarországi eseményekhez is – megállapíthattuk, hogy a görög politikai pártrendszer, és a pártok közti erőviszonyok stabilitásának egyik legfontosabb eleme a „közös harcok emléke”. Bemutattuk azt a történelmi folyamatot, amelynek révén az első és a második világháborúhoz kapcsolódó polgárháborús szembenállások lényegében napjainkig meghatározzák a görög választók politikai identitását.

A folytatásban a görögországi politikai kultúra legtartósabb elemének a politikai kapcsolathálózat történeti gyökereinek feltárása következett. Ezzel párhuzamosan megkezdtuk a magyarországi görögség kapcsolathálózatának feltárását. Ennek érdekében életútinterjúkat végzünk. Indulásként azzal a felnőtt generációval kezdtük, amely felnőttként került Magyarországra, s ezért az otthoni hagyományt már felnőttként hozták magukkal. Az interjúkat Léderer Pál végezte, s hamarosan újabb segéderő kiképzésével az interjúkat a következő generációkra is ki fogjuk terjeszteni. Az interjúk felméréseket kiterjedt levéltári munka egészíti ki, mivel ezzel igyekszünk feltárni azokat a történeti helyeket, amelyek állandó hivatkozási alapot, s ennyiben a történeti kapcsolatháló központi elemeit jelentik. A

Bíró Judit által koordinált levéltári munka a Magyar Országos Levéltár, és az Állambiztonsági Hivatal Történeti Levéltára összes görög vonatkozású anyagára kiterjed.

A fenti eredmények az alábbi tudományos publikációban öltöttek testet:

Fokasz Nikosz: Istenek nélkül, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.

Fokasz Nikosz: A kandallótól a parlamentig. A politikai klientúra történeti gyökerei Görögországban in. Fokasz (szerk.) Politika Csodaországban, Budapest, Új Mandátum

Fokasz Nikosz (szerk.): Politika Csodaországban, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2007